

Interdisciplinary Journal of Humanities Studies

Received: 22 July 2026

Revised: 8 August 2026

Original Article

Accepted: 14 August 2026

มนุษยศาสตร์ในยุคเทคโนโลยีรัฐ: การปรับโครงสร้างการศึกษา คุณค่ามนุษย์ และอำนาจความรู้ใน
จีนร่วมสมัย

Humanities in the Age of State Technology: Restructuring of Education, Human Values, and the
Power of Knowledge in Contemporary China

พระมหาวุฒิชัย สุจินจโน¹

Pramahawuttichai Sujinjano

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทและสถานะของมนุษยศาสตร์ภายใต้บริบทของ “รัฐเทคโนโลยี” (Technological state) ในจีนร่วมสมัย ซึ่งรัฐขยายอำนาจผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และระบบข้อมูลขนาดใหญ่ ควบคู่ไปกับการปรับโครงสร้างการศึกษาและการจัดลำดับคุณค่าความรู้ใหม่ บทความตั้งคำถามสำคัญว่า มนุษยศาสตร์ยังมีความหมายและพื้นที่ทางสังคมอย่างไร ในสภาวะที่ตระเทคโนแครตและประสิทธิภาพเชิงรัฐครอบงำระบบการผลิตความรู้ บทความชี้ให้เห็นว่างานศึกษาจีนร่วมสมัยมักให้ความสำคัญกับมิติด้าน STEM (วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรม และเศรษฐกิจดิจิทัล) ขณะที่มิติด้านมนุษยศาสตร์และอำนาจความรู้ ในระบบการศึกษาถูกกล่าวถึงอย่างจำกัด ส่งผลให้บทบาทของมนุษยศาสตร์ถูกทำให้เป็นเพียงเครื่องมือทางอุดมการณ์ หรือ มานานาภาพในการสร้างพลเมืองที่สอดคล้องกับเป้าหมายรัฐ มากกว่าจะเป็นพื้นที่วิพากษ์เชิงสังคมและจริยธรรมผ่านการวิเคราะห์นโยบายการศึกษา การจัดลำดับคุณค่าความรู้แบบ STEM-first และกรณีของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลบทความเสนอว่า มนุษยศาสตร์ในจีนไม่ได้ถูกทำให้ไร้บทบาทโดยสิ้นเชิง หากแต่ถูกปรับตำแหน่งใหม่ภายใต้การกำกับของรัฐ โดยเฉพาะผ่านวาทกรรมศีลธรรม อัตลักษณ์ความเป็นจีน และการฟื้นฟูจิตใจ มนุษยศาสตร์จึงดำรงอยู่ในสภาพก้ำกึ่งระหว่างการเป็นทรัพยากรของรัฐกับการเป็นพื้นที่ต่อรองอำนาจเชิงสัญลักษณ์บทความเสนอกรอบวิเคราะห์ที่ก้าวพ้นการมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับมนุษยศาสตร์ในเชิง “การควบคุม-การต่อต้าน” แบบทวิภาค แต่เน้นพลวัตของการปรับตัว การต่อรอง และการวิพากษ์เชิงแฝง บทสรุปชี้ว่า มนุษยศาสตร์ในยุคเทคโนโลยีรัฐยังมีบทบาทสำคัญในการตั้งคำถามต่อคุณค่ามนุษย์ ความหมายของความก้าวหน้า และขอบเขตอำนาจของรัฐ แม้จะอยู่ภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างที่เข้มข้นก็ตาม

คำสำคัญ : มนุษยศาสตร์, รัฐเทคโนโลยี, อำนาจความรู้, การศึกษาในจีน, มนุษยศาสตร์ดิจิทัล

¹ วัดเขาวงจินดาราม; Wat Khao Wong Jindaram, Thailand

Corresponding author, e-mail: pramahawuttichai@gmail.com

Abstract

This article examines the role and condition of the humanities within China's contemporary "technological state," where state power is increasingly exercised through digital technologies, artificial intelligence, and big data systems, alongside the restructuring of education and the reordering of knowledge hierarchies. It asks a central question: what space and significance do the humanities retain in an environment dominated by technocratic rationality and state-driven efficiency? The article argues that much of the existing scholarship on contemporary China prioritizes STEM, innovation, and digital economy, while paying insufficient attention to the humanities and the politics of knowledge (*power/knowledge*) within the education system. As a result, the humanities are often framed as ideological instruments or soft power resources for cultivating compliant citizens, rather than as critical spaces for ethical reflection and social critique. Through an analysis of education policies, the STEM-first paradigm, and the development of Digital Humanities, this article demonstrates that the humanities in China have not been eliminated but repositioned under state supervision. Discourses of morality, Chinese identity, and Confucian revival play a central role in redefining the humanities' function, placing them in an ambivalent position between serving state objectives and enabling symbolic negotiation of power. The article proposes an analytical framework that moves beyond a simple control-resistance dichotomy, emphasizing instead adaptation, negotiation, and embedded critique. It concludes that, despite structural constraints, the humanities remain a crucial site for questioning human values, the meaning of progress, and the limits of state power in an era where technology and governance are increasingly intertwined.

Keywords: Humanities, State Technology, Knowledge Power, Education in China, Digital Humanities

1. บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา สาธารณรัฐประชาชนจีนได้ก้าวเข้าสู่ระยะของการพัฒนาเชิงโครงสร้างที่นักวิชาการจำนวนมากอธิบายว่าเป็นการก่อตัวของ "รัฐเทคโนโลยี" (Technological state) ซึ่งรัฐใช้อำนาจกำกับ

ควบคุม และบริหารสังคมผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และระบบข้อมูลขนาดใหญ่ (Big data) อย่างเป็นระบบและครอบคลุม (Brown, 2021; Shen, 2023) เทคโนโลยีไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือทางเศรษฐกิจ หรือการบริหารราชการเท่านั้น หากแต่กลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานของอำนาจรัฐที่เชื่อมโยงการกำหนดนโยบาย การผลิตความรู้ และการสร้างอัตลักษณ์ของพลเมืองเข้าด้วยกัน

การขยายอำนาจของรัฐผ่านเทคโนโลยีดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในภาคการศึกษา โดยเฉพาะการผลักดันนโยบายการศึกษาอัจฉริยะ (Smart education) การใช้ปัญญาประดิษฐ์ ในการจัดการเรียนรู้ และการรวมศูนย์ข้อมูลทางการศึกษาเพื่อการกำกับดูแลเชิงประสิทธิภาพ (Sun, 2023; Yang et al., 2025) การศึกษาในจีนร่วมสมัยจึงมิได้เป็นเพียงพื้นที่ถ่ายทอดความรู้ หากแต่เป็นกลไกสำคัญของรัฐในการจัดระเบียบความคิด ค่านิยม และพฤติกรรมของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอำนาจความรู้ (Power/knowledge) ที่มองว่าความรู้ไม่ใช่มิใช่กลาง หากถูกผลิตและกำกับภายใต้โครงสร้างอำนาจทางการเมืองและสถาบัน (Foucault อ้างใน Brown, 2021)

อย่างไรก็ดีการขยายตัวของรัฐเทคโนโลยีได้ก่อให้เกิดความตึงเครียดเชิงโครงสร้างระหว่างตรรกะเทคโนโลยี (Technocratic rationality) ที่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพ การคำนวณ และการควบคุม กับคุณค่าพื้นฐานของมนุษยศาสตร์ที่เน้นความหมาย จริยธรรม ความหลากหลายของการตีความ และการวิพากษ์อำนาจ (Tu, 2010; Qin, 2022) ในบริบทนี้ มนุษยศาสตร์จึงเผชิญแรงกดดันสองด้านพร้อมกัน คือ ด้านหนึ่งถูกคาดหวังให้สนับสนุนวาทกรรมรัฐและอัตลักษณ์ชาติ ขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่งถูกลดทอนบทบาทลงเมื่อเทียบกับสาขา STEM ที่ถูกมองว่าเป็นหัวใจของความสามารถในการแข่งขันระดับโลก (Culp, 2019; Fenby, 2008)

1.2 ปัญหาและช่องว่างองค์ความรู้

แม้งานศึกษาจีนร่วมสมัยจำนวนมากจะให้ความสนใจกับนวัตกรรม เทคโนโลยี และการพัฒนาเชิงเศรษฐกิจ แต่การวิเคราะห์บทบาทของมนุษยศาสตร์ในโครงสร้างรัฐเทคโนโลยีกลับยังมีอยู่อย่างจำกัด งานวิจัยส่วนใหญ่ยังคงมองการศึกษาในจีนผ่านกรอบประสิทธิภาพ นโยบาย หรือการแข่งขันทางเทคโนโลยี โดยให้ความสำคัญกับแนวทางการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ 4 สาขาวิชา ได้แก่ วิทยาศาสตร์ (Science), เทคโนโลยี (Technology), วิศวกรรมศาสตร์ (Engineering) และคณิตศาสตร์ (Mathematics) หรือ STEM เป็นหลัก มากกว่าการตั้งคำถามถึงผลกระทบเชิงคุณค่าและเชิงอำนาจของการจัดลำดับความรู้อย่างกล่าว (Gao, 2021; Yang et al., 2025)

นอกจากนี้งานศึกษาจำนวนไม่น้อยยังขาดการใช้กรอบวิเคราะห์เรื่อง “อำนาจความรู้” เพื่ออธิบายว่าการผลิตและจัดการความรู้ในระบบการศึกษาจีนสัมพันธ์กับอำนาจรัฐอย่างไร และมนุษยศาสตร์ถูกกำหนดบทบาทภายใต้โครงสร้างนี้ในลักษณะใด (Brown, 2021; Shen, 2023) มนุษยศาสตร์มักถูกอธิบายในฐานะเครื่องมือเชิงอุดมการณ์ หรือमानानुภาพ (Soft power) ของรัฐ มากกว่าการเป็นพื้นที่วิพากษ์ที่มีศักยภาพในการตั้งคำถามต่ออำนาจและตรรกะเทคโนโลยี

ช่องว่างดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการศึกษามนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัยผ่านมุมมองเชิงบูรณาการที่เชื่อมโยงการศึกษา เทคโนโลยี อำนาจรัฐ และคุณค่ามนุษย์เข้าด้วยกัน เพื่อทำความเข้าใจว่าในยุครัฐเทคโนโลยีมนุษยศาสตร์ถูกปรับโครงสร้าง ถูกควบคุม หรือยังคงมีพื้นที่ที่ต่อรองอำนาจความรู้ในรูปแบบใด

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้มีวัตถุประสงค์หลักสามประการ

1.เพื่อวิเคราะห์การปรับโครงสร้างระบบการศึกษาในจีนภายใต้บริบทของรัฐเทคโนโลยี โดยเน้นบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (AI) ในฐานะกลไกของอำนาจรัฐ

2.เพื่อสำรวจผลกระทบของการปรับโครงสร้างดังกล่าวต่อคุณค่ามนุษย์และสถานะของมนุษยศาสตร์ในมหาวิทยาลัยและสังคมจีนร่วมสมัย

3.เพื่ออธิบายบทบาทของมนุษยศาสตร์ในฐานะพื้นที่ที่ต่อรองอำนาจความรู้ ระหว่างการถูกทำให้เป็นเครื่องมือของรัฐกับการดำรงอยู่ในฐานะพื้นที่วิพากษ์เชิงจริยธรรมและสังคม

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว บทความตั้งคำถาม ได้แก่ (1) การก่อรูปของรัฐเทคโนโลยีส่งผลต่อโครงสร้างการศึกษาและการจัดลำดับคุณค่าความรู้อย่างไร (2)มนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัยถูกกำหนดบทบาทภายใต้โครงสร้างอำนาจความรู้ของรัฐในลักษณะใด และ(3)มนุษยศาสตร์ยังคงมีศักยภาพในการเป็นพื้นที่ที่ต่อรองและวิพากษ์อำนาจในยุครัฐเทคโนโลยีหรือไม่

3.ทบทวนวรรณกรรม

รัฐเทคโนโลยี อำนาจความรู้ และชะตากรรมของมนุษยศาสตร์

3.1 แนวคิด “รัฐเทคโนโลยี” และการขยายอำนาจผ่านระบบความรู้

แนวคิด “รัฐเทคโนโลยี” ในบทความนี้จำเป็นต้องแยกออกจากแนวคิดอื่นที่มีความใกล้เคียงกัน แม้แนวคิดเหล่านั้นจะมีเทคโนโลยีเป็นองค์ประกอบร่วมกันก็ตาม กล่าวคือรัฐดิจิทัล(Digital state) เน้นการเปลี่ยนกระบวนการและบริการของรัฐจากระบบเดิมไปสู่ระบบดิจิทัล เพื่อเพิ่มความเร็ว การเชื่อมโยงข้อมูล และประสิทธิภาพของการบริหาร ขณะที่การปกครองดิจิทัล(Digital governance)มีขอบเขตกว้างกว่า โดยให้ความสำคัญกับการนำเทคโนโลยีและข้อมูลมาใช้ในการกระบวนการกำหนดนโยบาย การบริหาร การให้บริการ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ส่วนรัฐอัจฉริยะ(Smart state) เน้นความสามารถของรัฐในการใช้ข้อมูลเทคโนโลยีอัจฉริยะ และระบบเชื่อมโยงเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจ การคาดการณ์ และการตอบสนองต่อปัญหาสาธารณะ (Creemers, 2018; Hoffman, 2017)

ในอีกด้านหนึ่งแนวคิดรัฐเทคโนแครต(Technocratic state) มีจุดเน้นแตกต่างออกไป เพราะให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้เชี่ยวชาญ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และเหตุผลเชิงเทคนิคในการกำหนดนโยบายและบริหารรัฐมากกว่าการที่เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นโครงสร้างของอำนาจโดยตรง ดังนั้นการมีผู้เชี่ยวชาญด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ หรือเศรษฐศาสตร์อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐ อาจสะท้อนลักษณะของรัฐเทคโนแครต แต่ยังไม่เพียงพอที่จะเรียกว่าเป็นรัฐเทคโนโลยีในความหมายที่บทความนี้ใช้

สำหรับบทความนี้ “รัฐเทคโนโลยี” (Technological state) จึงไม่ได้หมายถึงรัฐที่เพียงนำเทคโนโลยีมาใช้ในการบริหารหรือให้บริการประชาชน แต่หมายถึงรัฐที่เทคโนโลยี ข้อมูล และความรู้ทางวิทยาศาสตร์ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ โครงสร้างการใช้อำนาจของรัฐ จนสามารถกำหนดวิธีการบริหาร การจัดสรรทรัพยากร การกำกับสถาบัน การติดตามและประเมินประชาชน ตลอดจนการกำหนดว่าองค์ความรู้ประเภทใดมีคุณค่าและควรได้รับการส่งเสริม ในความหมายนี้เทคโนโลยีจึงมีใช่เพียง “เครื่องมือของรัฐ” แต่เป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่ทำให้อำนาจรัฐสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง ละเอียดย และแทรกซึมเข้าไปในสถาบันและชีวิตทางสังคม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องอำนาจ การเฝ้าระวัง และการจัดระเบียบพฤติกรรมของ Foucault (1977) รวมทั้งข้อถกเถียงเกี่ยวกับอำนาจที่เกิดจากระบบข้อมูลและเทคโนโลยีดิจิทัล (Zuboff, 2019)

จากความหมายดังกล่าว บทความนี้กำหนดองค์ประกอบสำหรับพิจารณาความเป็นรัฐเทคโนโลยีไว้สี่ประการ ได้แก่ ประการแรก การบูรณาการเทคโนโลยีกับโครงสร้างการบริหารของรัฐ กล่าวคือ เทคโนโลยีมิได้ถูกใช้เฉพาะเพื่ออำนวยความสะดวก แต่เชื่อมโยงกับการกำหนดนโยบาย การบริหาร และการตัดสินใจของรัฐ ประการที่สอง การใช้ข้อมูลเป็นฐานของการกำกับและการตัดสินใจ โดยรัฐสามารถรวบรวม เชื่อมโยง วิเคราะห์ และใช้ข้อมูลเพื่อประเมิน คาดการณ์ และกำกับพฤติกรรมหรือการดำเนินงานของสถาบันต่าง ๆ ประการที่สาม การใช้เทคโนโลยีเป็นกลไกในการติดตาม ประเมิน และควบคุม ซึ่งทำให้อำนาจรัฐสามารถดำเนินงานผ่านระบบข้อมูล ตัวชี้วัดมาตรฐาน และระบบประเมินได้อย่างต่อเนื่อง และประการที่สี่ การเชื่อมโยงเทคโนโลยีกับยุทธศาสตร์และการผลิตความรู้ของรัฐ ซึ่งทำให้รัฐสามารถกำหนดลำดับความสำคัญขององค์ความรู้ บุคลากร และสถาบันให้สอดคล้องกับเป้าหมายด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคง และการแข่งขันของประเทศ (Creemers, 2018; Hoffman, 2017)

เมื่อใช้เกณฑ์ดังกล่าวพิจารณากรณีจีน จึงสามารถอธิบายความเป็นรัฐเทคโนโลยีได้ในหลายมิติ กล่าวคือ จีนมิได้เพียงพัฒนาบริการภาครัฐให้เป็นดิจิทัล แต่ยังผสานเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และข้อมูลขนาดใหญ่เข้ากับยุทธศาสตร์การพัฒนา การบริหาร และความมั่นคงของรัฐ ขณะเดียวกัน ระบบการศึกษายังถูกเชื่อมโยงเข้ากับนโยบายการศึกษาอัจฉริยะ การใช้ข้อมูลเพื่อการประเมิน และการผลิตบุคลากรด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ตอบสนองต่อเป้าหมายของประเทศ (Creemers, 2018; State Council of China, 2017) ดังนั้นลักษณะที่ทำให้จีนถูกวิเคราะห์ในบทความนี้เป็น “รัฐเทคโนโลยี” จึงมิใช่เพียงระดับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี หากอยู่ที่ ระดับการผสานเทคโนโลยีเข้ากับโครงสร้างอำนาจ การบริหาร การกำกับข้อมูล และการจัดระเบียบความรู้ของรัฐ

อย่างไรก็ตามวรรณกรรมกลุ่มนี้มักให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพ ความมั่นคง และการแข่งขันเชิงภูมิรัฐศาสตร์ มากกว่าคำถามเชิงคุณค่า เช่น ความหมายของมนุษย์ เสรีภาพทางปัญญา หรือบทบาทของมนุษยศาสตร์ในระบอบรัฐเทคโนโลยี

3.2 อำนาจ/ความรู้ (Power/Knowledge) และการศึกษาภายใต้รัฐสมัยใหม่

กรอบแนวคิด อำนาจ/ความรู้ ของ Michel Foucault ชี้ให้เห็นว่า ความรู้ไม่ใช่สิ่งเป็นกลาง แต่ถูกผลิตคัดเลือก และให้คุณค่า ภายใต้โครงสร้างอำนาจเฉพาะ การศึกษาในฐานะสถาบันจึงไม่เพียงทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ หากแต่เป็นกลไกสำคัญในการสร้าง “ระเบียบความจริง” (Regime of truth) ของรัฐสมัยใหม่ (Foucault, 1980)

งานศึกษาด้านสังคมวิทยาการศึกษาเสนอว่า เมื่อรัฐให้คุณค่ากับความรู้บางประเภทมากกว่าอีกประเภทหนึ่ง เช่น วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวิศวกรรมศาสตร์ ความรู้เหล่านั้นจะถูกทำให้เป็น “ทุนเชิงสถาบัน” ขณะที่มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ถูกลดบทบาทลงเป็นเพียงเครื่องมือสนับสนุน หรือถูกตีกรอบให้รับใช้วัตถุประสงค์ของรัฐ (Bourdieu, 1988)

ในบริบทจีนนักวิชาการบางส่วนเริ่มชี้ให้เห็นว่า การปฏิรูปการศึกษาหลังทศวรรษ 2000 เป็นต้นมา สะท้อนการจัดลำดับคุณค่าความรู้ใหม่ โดยแนวทางการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ 4 สาขาวิชา และนวัตกรรมถูกผูกเข้ากับความทะเยอทะยาน ความมั่นคง และ “การฟื้นฟูความยิ่งใหญ่ของชาติ” ขณะที่มนุษยศาสตร์ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่หล่อหลอมอุดมการณ์ ความจงรักภักดี และคุณธรรมตามกรอบรัฐ มากกว่าการตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ (Marginson, 2011; Schneider, 2017)

3.3 มนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัย: จากพื้นที่วิพากษ์สู่เครื่องมือรัฐ

วรรณกรรมว่าด้วยมนุษยศาสตร์จีนร่วมสมัยสามารถแบ่งออกเป็นสองแนวทางหลัก แนวแรกมองว่ามนุษยศาสตร์กำลังถูกทำให้ “ชายขอบ” (Marginalized) ทั้งในเชิงงบประมาณ สถานะทางสังคม และโอกาสทางอาชีพ เมื่อเทียบกับสาขาที่รัฐมองว่าสร้างผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจและเทคโนโลยีได้โดยตรง

แนวที่สองเสนอว่า มนุษยศาสตร์ไม่ได้หายไป หากแต่ถูก “ปรับบทบาท” ให้สอดคล้องกับรัฐเทคโนโลยี โดยถูกผนวกเข้ากับโครงการสร้างอัตลักษณ์ชาติ การปลูกฝังค่านิยม และการจัดการความคิดของประชาชน งานศึกษาหลายชิ้นชี้ว่า หลักสูตรด้านปรัชญา ประวัติศาสตร์ และวรรณคดี ถูกเน้นในฐานะแหล่งสร้าง “ความมั่นคงทางอุดมการณ์” มากกว่าพื้นที่ถกเถียงอย่างเสรี (Holbig, 2018)

อย่างไรก็ดี วรรณกรรมยังขาดการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่เชื่อมโยง รัฐเทคโนโลยี – โครงสร้างการศึกษา – อำนาจความรู้ – คุณค่ามนุษย์ เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในระดับที่มองมนุษยศาสตร์ไม่ใช่เพียงเหยื่อของอำนาจรัฐ แต่เป็นพื้นที่ต่อรอง ความคลุมเครือ และความเป็นไปได้เชิงอนาคต

3.4 ช่องว่างองค์ความรู้และกรอบการวิเคราะห์ของบทความนี้

จากการทบทวนวรรณกรรมข้างต้นพบช่องว่างสำคัญสามประการประการแรก งานศึกษาจำนวนมากมอง รัฐเทคโนโลยีในเชิงเทคนิคและนโยบายมากกว่ามิติทางมนุษยศาสตร์และจริยธรรม ประการที่สองการศึกษา การศึกษาในจีนมักแยกแยะแนวทางการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ 4 สาขาวิชาออกจากมนุษยศาสตร์ โดยไม่วิเคราะห์ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างองค์ความรู้เหล่านี้ ประการที่สามยังขาดกรอบที่มองมนุษยศาสตร์เป็น “พื้นที่ ต่อรองอำนาจความรู้” ภายใต้รัฐเทคโนโลยี มากกว่าการเป็นเพียงเครื่องมือหรือสิ่งตกค้างจากอดีต

บทความนี้จึงเสนอกรอบวิเคราะห์ที่ผสมผสานแนวคิดรัฐเทคโนโลยี อำนาจ/ความรู้ และการเมืองของ การศึกษา เพื่อทำความเข้าใจบทบาทใหม่ของมนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัยในฐานะพื้นที่ที่ทั้งถูกจำกัด ควบคุม และ ในขณะเดียวกันก็ยังเปิดโอกาสให้เกิดการตั้งคำถามต่อความหมายของมนุษย์ในยุคเทคโนโลยีรัฐ

4.วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสารเป็นวิธีการหลัก เพื่อวิเคราะห์การปรับโครงสร้าง ระบบการศึกษาในจีนภายใต้บริบทของรัฐเทคโนโลยี ผลกระทบของการจัดลำดับคุณค่าความรู้ต่อมนุษยศาสตร์และ คุณค่ามนุษย์ ตลอดจนบทบาทของมนุษยศาสตร์ในฐานะพื้นที่ต่อรองอำนาจความรู้ หน่วยการวิเคราะห์ ประกอบด้วยนโยบายการศึกษา แนวทางการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ในระบบการศึกษา การ จัดลำดับความสำคัญขององค์ความรู้แบบสเตมมาก่อน(STEM-first) บทบาทของมหาวิทยาลัยและนักวิชาการ ตลอดจนการพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลและการใช้มนุษยศาสตร์เพื่อสร้างอัตลักษณ์และคุณค่าทางสังคมในจีนร่วม สมัย

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาเป็นข้อมูลทุติยภูมิจากหนังสือ บทความวิจัย บทความวิชาการ รายงานทางวิชาการ เอกสารนโยบาย และเอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เทคโนโลยี การปกครองดิจิทัล และ มนุษยศาสตร์ในจีน การคัดเลือกเอกสารใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง โดยพิจารณาจากความสอดคล้องกับ วัตถุประสงค์การวิจัย ความน่าเชื่อถือของผู้แต่งหรือสถาบันผู้เผยแพร่ ความชัดเจนของกรอบแนวคิด และ ความสามารถในการตรวจสอบย้อนกลับ ทั้งนี้ เอกสารถูกจัดหมวดหมู่ตามประเด็นสำคัญ ได้แก่ รัฐเทคโนโลยีและ การกำกับการศึกษา อำนาจ/ความรู้และการจัดลำดับคุณค่าความรู้ สถานะของมนุษยศาสตร์ในมหาวิทยาลัยจีน มนุษยศาสตร์กับการสร้างพลเมือง และมนุษยศาสตร์ในฐานะพื้นที่วิพากษ์และต่อรองเชิงสัญลักษณ์

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงตีความร่วมกับการวิเคราะห์เชิงแนวคิด โดยอาศัยกรอบรัฐ เทคโนโลยี แนวคิดอำนาจ/ความรู้ การเมืองของการศึกษา และแนวคิดพื้นที่ต่อรองอำนาจความรู้เป็นเครื่องมือใน การตีความข้อมูล ขั้นตอนการวิเคราะห์ประกอบด้วยการระบุประเด็นสำคัญจากเอกสาร การจัดหมวดหมู่เนื้อหา การเปรียบเทียบข้อเสนอของนักวิชาการ และการสังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยี อำนาจรัฐ ระบบ

การศึกษา และมนุษยศาสตร์ จากนั้นจึงวิเคราะห์ว่ามนุษยศาสตร์ถูกลดทอน ปรับบทบาท หรือยังคงมีพื้นที่ในการตั้งคำถามเชิงจริยธรรมและสังคมภายใต้โครงสร้างรัฐเทคโนโลยีอย่างไร

เพื่อให้ผลการวิเคราะห์มีความน่าเชื่อถือ ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลโดยเปรียบเทียบเอกสารจากหลายประเภท และหลายแหล่ง ทั้งงานด้านเทคโนโลยี การศึกษา รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา และมนุษยศาสตร์ พร้อมแยกข้อเท็จจริงเชิงนโยบายออกจากข้อเสนอเชิงทฤษฎีและการตีความของผู้วิจัย กระบวนการดังกล่าวช่วยให้การสังเคราะห์ผลสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้งสามข้อ และสามารถอธิบายสถานะของมนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ

5.ผลการวิจัย

5.1 การปรับโครงสร้างระบบการศึกษาในจีนภายใต้รัฐเทคโนโลยี

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าการปรับโครงสร้างระบบการศึกษาในจีนร่วมสมัยมีความเชื่อมโยงโดยตรงกับการก่อรูปของรัฐเทคโนโลยี ซึ่งรัฐนำเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และระบบข้อมูลขนาดใหญ่มาใช้ทั้งในฐานะเครื่องมือยกระดับประสิทธิภาพการศึกษาและกลไกกำกับระบบการศึกษา นโยบายการศึกษาอัจฉริยะ การเรียนรู้ที่ขับเคลื่อนด้วยปัญญาประดิษฐ์ และการปกครองที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ถูกผนวกเข้ากับยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนา ความมั่นคง และการแข่งขันทางเทคโนโลยีของจีนอย่างเป็นระบบ (Creemers, 2018; State Council of China, 2017)

การเชื่อมโยงข้อมูลของนักเรียน ผลการเรียนรู้ พฤติกรรมการเรียนรู้ การประเมินครู และการประเมินสถาบันการศึกษาเข้ากับฐานข้อมูลขนาดใหญ่ ทำให้รัฐสามารถติดตาม ตรวจสอบ และประเมินระบบการศึกษาได้ในระดับละเอียดมากขึ้น แม้ระบบดังกล่าวจะถูกนำเสนอว่าเป็นเครื่องมือเพิ่มคุณภาพ ความเท่าเทียม และประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่งกลับทำให้การศึกษาอยู่ภายใต้โครงสร้างการเฝ้าระวังและการกำกับที่เข้มข้นขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดอำนาจแบบเฝ้าระวังซึ่งอธิบายว่าอำนาจสมัยใหม่ทำงานผ่านการมองเห็น การประเมิน และการจัดระเบียบพฤติกรรมของบุคคล (Foucault, 1977)

ผลการวิจัยยังพบว่า การปรับโครงสร้างดังกล่าวมิได้เปลี่ยนเฉพาะเทคนิคการเรียนการสอน แต่เปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ มหาวิทยาลัย นักวิชาการ และผู้เรียนด้วย มหาวิทยาลัยถูกบูรณาการเข้าสู่ยุทธศาสตร์ของรัฐในฐานะแหล่งผลิตเทคโนโลยี บุคลากร และองค์ความรู้ที่ตอบสนองต่อเป้าหมายของประเทศ ขณะที่ความเป็นอิสระของสถาบันและการตัดสินใจเชิงวิชาการถูกจำกัดผ่านระบบมาตรฐาน ตัวชี้วัด การประเมิน และการติดตามด้วยเทคโนโลยี (Hoffman, 2017; Schneider, 2017)

ดังนั้นการปรับโครงสร้างการศึกษาในจีนยุครัฐเทคโนโลยีจึงไม่ควรถูกมองว่าเป็นเพียงการปรับปรุงระบบให้ทันสมัย หากแต่เป็นกระบวนการจัดระเบียบอำนาจความรู้ใหม่ ซึ่งรัฐสามารถกำหนดว่าองค์ความรู้ประเภทใดควรได้รับการสนับสนุน บุคลากรประเภทใดควรถูกผลิต และขอบเขตของการเรียนรู้หรือการตั้งคำถามควรอยู่ในระดับใด

5.2 ผลกระทบต่อคุณค่ามนุษย์และสถานะของมนุษยศาสตร์

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การปรับโครงสร้างการศึกษาภายใต้รัฐเทคโนโลยีส่งผลให้เกิดการจัดลำดับคุณค่าความรู้ใหม่ โดยสาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ และคณิตศาสตร์ถูกยกระดับให้เป็นความรู้หลักสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจ ความมั่นคง และการแข่งขันระดับโลก ขณะที่มนุษยศาสตร์ถูกลดทอนความสำคัญในด้านงบประมาณ สถานะทางสังคม โอกาสทางอาชีพ และอำนาจเชิงสถาบัน (Marginson, 2011)

การให้ความสำคัญกับรูปแบบ STEM-first ไม่ได้หมายความว่ามนุษยศาสตร์ถูกยกเลิก แต่เป็นการนิยามบทบาทใหม่ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของรัฐ มนุษยศาสตร์ เช่น ประวัติศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดี ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่สนับสนุนอัตลักษณ์ชาติ ความมั่นคงทางอุดมการณ์ และमानานุภาพของจีน มากกว่าการทำหน้าที่เป็นพื้นที่ตั้งคำถามต่ออำนาจหรือโครงสร้างสังคมอย่างเป็นอิสระ (Holbig, 2018) กระบวนการดังกล่าวสะท้อนการจัดลำดับคุณค่าความรู้ที่ทำให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีกลายเป็นทุนเชิงสถาบันที่ได้รับการยอมรับสูง ขณะที่มนุษยศาสตร์ต้องพิสูจน์ประโยชน์ของตนภายใต้กรอบที่รัฐกำหนด (Bourdieu, 1988)

ผลกระทบดังกล่าวขยายไปถึงคุณค่ามนุษย์ เนื่องจากตรรกะของรัฐเทคโนโลยีให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพ การวัดผล การคำนวณ และการคาดการณ์พฤติกรรม มากกว่าความหลากหลายของการตีความ เสรีภาพทางปัญญา การตั้งคำถามเชิงจริยธรรม และความซับซ้อนของประสบการณ์มนุษย์ การศึกษาในลักษณะนี้จึงเสี่ยงทำให้ผู้เรียนถูกมองในฐานะข้อมูล ทรัพยากรมนุษย์ หรือกำลังการผลิต มากกว่าบุคคลที่มีศักดิ์ศรี ความคิดสร้างสรรค์ และความสามารถในการใช้วิจารณญาณ

อย่างไรก็ตามมนุษยศาสตร์ยังคงมีบทบาทในกระบวนการสร้างพลเมือง โดยเฉพาะการใช้ปรัชญา ประวัติศาสตร์ วรรณคดี และลัทธิขงจื้อในการสร้างจริยธรรม อัตลักษณ์ความเป็นจีน และความผูกพันระหว่างบุคคลกับชาติ แนวคิดเรื่องความกลมกลืน หน้าที่ ลำดับชั้น และความรับผิดชอบต่อสังคมถูกเลือกนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการสร้างพลเมืองตามแบบที่รัฐพึงประสงค์ (Callahan, 2010; Bell, 2015; Jiang, 2021) มนุษยศาสตร์จึงยังมีคุณค่า แต่เป็นคุณค่าที่ถูกกำหนดและกำกับให้สอดคล้องกับเป้าหมายทางการเมืองและสังคมของรัฐ

5.3 มนุษยศาสตร์ในฐานะพื้นที่ต่อรองอำนาจความรู้

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า มนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัยดำรงอยู่ในสถานะก้ำกึ่งระหว่างการเป็นเครื่องมือของรัฐกับการเป็นพื้นที่ต่อรองและวิพากษ์อำนาจความรู้ ในด้านหนึ่ง รัฐใช้มนุษยศาสตร์เพื่อสร้างอัตลักษณ์ชาติ ความชอบธรรมทางวัฒนธรรม คุณธรรมสาธารณะ และमानานุภาพ โดยสนับสนุนงานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และคุณค่าความเป็นจีนในลักษณะที่สอดคล้องกับโครงการของรัฐ (Holbig, 2018; Callahan, 2010)

การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลสะท้อนลักษณะดังกล่าวอย่างชัดเจน เทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และฐานข้อมูลขนาดใหญ่ช่วยขยายวิธีวิจัย การจัดเก็บข้อมูล และการเข้าถึงแหล่งความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภาษา และวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกันการเข้าถึงข้อมูล การเลือกหัวข้อวิจัย และการเผยแพร่ผลการศึกษา ยังคงอยู่ภายใต้

กฎระเบียบและการกำกับเชิงอุดมการณ์ของรัฐ งานที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ชาติ ความสามัคคี หรือภาพลักษณ์ของจีน มักได้รับการสนับสนุนมากกว่างานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อันโหดร้ายหรือการวิพากษ์โครงสร้างอำนาจ (Creemers, 2018; Svensson, 2016; Liu, 2019)

ผลการวิจัยพบอีกว่า แม้พื้นที่การวิพากษ์โดยตรงจะถูกจำกัด แต่มนุษยศาสตร์ยังสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ต่อรองเชิงสัญลักษณ์ได้ นักวิชาการอาจใช้การเปรียบเทียบทางประวัติศาสตร์ การตีความวรรณกรรม การอภิปรายทางวัฒนธรรม หรือการตั้งคำถามเชิงจริยธรรม เพื่อสะท้อนความตึงเครียดระหว่างเทคโนโลยี อำนาจรัฐ และคุณค่ามนุษย์โดยไม่เผชิญหน้ากับรัฐโดยตรง (Schneider, 2017) การต่อรองดังกล่าวมีลักษณะใกล้เคียงกับการต่อต้านในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่ได้แสดงออกผ่านการปฏิเสธอำนาจอย่างเปิดเผย แต่ปรากฏผ่านการเลือกภาษา หัวข้อ วิธีการตีความ และความหมายที่ซ่อนอยู่ในงานวิชาการ (Scott, 1985)

เสรีภาพทางวิชาการในบริบทนี้จึงมิได้หายไปอย่างสมบูรณ์ แต่เป็นเสรีภาพแบบมีขอบเขต ซึ่งนักวิชาการต้องประเมินข้อจำกัดทางการเมือง สถาบัน และเทคโนโลยีอยู่ตลอดเวลา (Schneider, 2017) มนุษยศาสตร์จึงสามารถดำรงบทบาทเชิงวิพากษ์ได้ แต่ต้องปรับรูปแบบจากการเผชิญหน้าโดยตรงไปสู่การวิพากษ์เชิงแฝง การใช้ภาษาสัญลักษณ์ และการต่อรองภายในกรอบที่รัฐยอมรับ

โดยสรุป ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า มนุษยศาสตร์ในจีนยุครัฐเทคโนโลยีมิได้ถูกทำให้สูญสิ้น หากแต่ถูกปรับตำแหน่งใหม่ภายใต้โครงสร้างอำนาจของรัฐ มนุษยศาสตร์ทำหน้าที่ทั้งเป็นทรัพยากรในการสร้างพลเมือง อัตลักษณ์ และความชอบธรรมของรัฐ และเป็นพื้นที่เปราะบางสำหรับตั้งคำถามต่อคุณค่ามนุษย์ ความหมายของความก้าวหน้า และขอบเขตการใช้อำนาจผ่านเทคโนโลยี

6. อภิปรายผลการวิจัย

6.1 การปรับโครงสร้างการศึกษาในจีนในฐานะกลไกของรัฐเทคโนโลยี

จากผลการวิจัยข้อที่ 1 ซึ่งพบว่าการปรับโครงสร้างระบบการศึกษาในจีนร่วมสมัยมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการก่อรูปของรัฐเทคโนโลยี สามารถอภิปรายได้ว่า เทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และระบบข้อมูลขนาดใหญ่ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพของการเรียนการสอนเท่านั้น แต่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างการใช้อำนาจของรัฐผ่านระบบการศึกษา นโยบายการศึกษาอัจฉริยะ การเรียนรู้ที่ขับเคลื่อนด้วยปัญญาประดิษฐ์ และการบริหารที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ทำให้รัฐสามารถเชื่อมโยงการจัดการศึกษาเข้ากับยุทธศาสตร์ด้านเศรษฐกิจ ความมั่นคง และการแข่งขันทางเทคโนโลยีได้อย่างเป็นระบบ (Creemers, 2018; State Council of China, 2017)

การนำข้อมูลนักเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พฤติกรรมการเรียนรู้ การประเมินครู และการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยเข้าสู่ระบบฐานข้อมูลกลาง ทำให้การศึกษากลายเป็นพื้นที่ที่รัฐสามารถติดตาม ประเมิน และจัดระเบียบได้อย่างละเอียดมากขึ้น ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดอำนาจแบบแผ่รังสีของ Foucault ซึ่งอธิบายว่า

อำนาจสมัยใหม่ไม่ได้ทำงานผ่านการบังคับโดยตรงเพียงอย่างเดียว แต่ทำงานผ่านการตรวจสอบ การวัดผล และการทำให้บุคคลตระหนักว่าตนเองอยู่ภายใต้การเฝ้ามองอยู่ตลอดเวลา (Foucault, 1977) ในบริบทของจีน เทคโนโลยีจึงทำให้การกำกับระบบการศึกษามีลักษณะแทรกซึมและต่อเนื่องมากกว่าการควบคุมในรูปแบบเดิม

อย่างไรก็ตามการใช้เทคโนโลยีดังกล่าวมีลักษณะสองด้าน ด้านหนึ่งช่วยเพิ่มความรวดเร็วในการจัดการศึกษา สนับสนุนการเข้าถึงข้อมูล และอาจลดความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากรทางการศึกษา แต่อีกด้านหนึ่ง การรวมศูนย์ข้อมูลและการใช้ตัวชี้วัดอย่างเข้มข้นอาจลดพื้นที่การตัดสินใจของครู นักวิชาการ และมหาวิทยาลัย ความเป็นอิสระของสถาบันการศึกษาจึงไม่ได้ถูกจำกัดผ่านคำสั่งทางการเมืองโดยตรงเท่านั้น แต่ถูกกำหนดผ่านระบบประเมิน มาตรฐาน และเทคโนโลยีที่กำหนดว่าอะไรคือผลลัพธ์ทางการศึกษาที่รัฐต้องการ (Hoffman, 2017)

ผลการวิจัยยังสะท้อนว่า มหาวิทยาลัยจีนถูกปรับให้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์รัฐมากขึ้น ทั้งในฐานะแหล่งผลิตกำลังคน เทคโนโลยี และองค์ความรู้ที่ตอบสนองต่อเป้าหมายของประเทศ การกำกับหลักสูตร การจัดสรรงบประมาณ และการประเมินผลงานจึงมีแนวโน้มเชื่อมโยงกับประโยชน์เชิงยุทธศาสตร์ของรัฐ ส่งผลให้เสรีภาพทางวิชาการดำรงอยู่ในลักษณะมีขอบเขต นักวิชาการยังสามารถผลิตความรู้และอภิปรายประเด็นทางวิชาการได้ แต่ต้องตระหนักถึงกรอบการเมืองและสถาบันที่กำหนดหัวข้อ วิธีการ และขอบเขตของการวิพากษ์ (Schneider, 2017)

ดังนั้นการปรับโครงสร้างการศึกษาในจีนไม่ควรถูกอธิบายว่าเป็นเพียงกระบวนการทำให้ระบบการศึกษาทันสมัย หากเป็นกระบวนการปรับโครงสร้างอำนาจความรู้ ซึ่งเทคโนโลยีช่วยให้รัฐสามารถกำหนดลำดับความสำคัญของความรู้ รูปแบบของพลเมือง และขอบเขตของการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น การศึกษาจึงกลายเป็นพื้นที่ที่ตรึงกระดานประสิทธิภาพและความมั่นคงผสานเข้ากับการสร้างระเบียบทางสังคมและการเมืองอย่างแนบแน่น

6.2 การจัดลำดับคุณค่าความรู้กับสถานะของมนุษยศาสตร์และคุณค่ามนุษย์

จากผลการวิจัยข้อที่ 2 ซึ่งพบว่าการปรับโครงสร้างการศึกษาภายใต้รัฐเทคโนโลยีทำให้เกิดการจัดลำดับคุณค่าความรู้ใหม่ สามารถอธิบายได้ว่าการยกระดับสาขาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ และคณิตศาสตร์ให้เป็นฐานสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคง ส่งผลให้ความรู้ด้านแนวทางการจัดการศึกษาแบบบูรณาการ 4 สาขาวิชา ได้รับสถานะสูงกว่ามนุษยศาสตร์ในเชิงงบประมาณ โอกาสทางอาชีพ และความชอบธรรมเชิงสถาบัน (Marginson, 2011) รูปแบบดังกล่าวสะท้อนว่ารัฐไม่ได้ให้คุณค่ากับองค์ความรู้ทุกประเภทอย่างเท่าเทียม แต่เลือกสนับสนุนความรู้ที่สามารถเชื่อมโยงกับผลิตภาพ นวัตกรรม และการแข่งขันของประเทศได้โดยตรง

ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Bourdieu ที่อธิบายว่าสถาบันการศึกษามีบทบาทในการกำหนดว่าความรู้ประเภทใดเป็นทุนที่ได้รับการยอมรับและมีอำนาจในสังคม ความรู้ด้านเทคโนโลยีจึงถูกทำให้เป็นทุนเชิงสถาบันที่สามารถนำไปเชื่อมโยงกับอาชีพ งบประมาณ และสถานะทางสังคมได้อย่างชัดเจน ขณะที่มนุษยศาสตร์

ต้องพิสูจน์คุณค่าของตนภายใต้เกณฑ์ประโยชน์ใช้สอยที่ถูกกำหนดจากภายนอก (Bourdieu, 1988) มนุษยศาสตร์จึงมิได้ถูกยกเลิก แต่ถูกทำให้อยู่ในสถานะรองและต้องปรับบทบาทให้สอดคล้องกับเป้าหมายของรัฐ

อย่างไรก็ดีการลดทอนสถานะของมนุษยศาสตร์ไม่ได้หมายความว่ารัฐจีนเห็นว่ามนุษยศาสตร์ไม่มีประโยชน์ ตรงกันข้ามรัฐยังคงใช้มนุษยศาสตร์เป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์ชาติ ความมั่นคงทางอุดมการณ์ และพลเมืองตามแบบที่รัฐพึงประสงค์ สาขาประวัติศาสตร์ ปรัชญา วรรณคดี และวัฒนธรรมถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความผูกพันระหว่างบุคคลกับชาติ และสนับสนุนความหมายของ “ความเป็นจีน” ภายใต้กรอบชาตินิยมร่วมสมัย (Holbig, 2018; Callahan, 2010) มนุษยศาสตร์จึงถูกปรับจากพื้นที่แห่งการวิพากษ์ไปสู่พื้นที่ผลิตความหมายที่สอดคล้องกับโครงการของรัฐมากขึ้น

การฟื้นคืนของขงจื้อเป็นตัวอย่างสำคัญของกระบวนการดังกล่าว แนวคิดเรื่องความกลมกลืน หน้าที่ ลำดับชั้น ความกตัญญู และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมถูกเลือกใช้เพื่อสร้างระเบียบทางศีลธรรมที่สนับสนุนเสถียรภาพและการปกครองแบบเข้มแข็ง การฟื้นขงจื้อจึงมิใช่เพียงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม แต่เป็นการคัดเลือกและตีความคุณค่าบางส่วนให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของรัฐในปัจจุบัน (Bell, 2015; Jiang, 2021)

ผลกระทบของกระบวนการนี้ต่อคุณค่ามนุษย์คือ การศึกษาอาจให้ความสำคัญกับบุคคลในฐานะทรัพยากรของการพัฒนามากกว่าการมองบุคคลในฐานะมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี ความหลากหลาย และเสรีภาพในการตั้งคำถาม ตระกาะของการวัดผล ประสิทธิภาพ และการคาดการณ์พฤติกรรมอาจลดทอนพื้นที่ของจินตนาการ ความไม่แน่นอน และการไตร่ตรองเชิงจริยธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษยศาสตร์ ปัญหาจึงมิได้อยู่เพียงที่จำนวนงบประมาณหรือจำนวนหลักสูตรมนุษยศาสตร์ แต่เป็นการที่วิธีคิดแบบเทคโนโลยีแนวโน้มกำหนดความหมายของการศึกษาและความก้าวหน้าของมนุษย์ในภาพรวม

ดังนั้นสถานะของมนุษยศาสตร์ในจีนยุครัฐเทคโนโลยีจึงมีลักษณะย้อนแย้ง กล่าวคือ มนุษยศาสตร์ถูกลดทอนในฐานะความรู้เชิงวิพากษ์ แต่ได้รับการรักษาไว้ในฐานะทรัพยากรทางวัฒนธรรม ศีลธรรม และอุดมการณ์ ความย้อนแย้งนี้ทำให้มนุษยศาสตร์ยังมีพื้นที่ในระบบการศึกษา แต่พื้นที่ดังกล่าวถูกกำหนดเงื่อนไขว่าต้องสนับสนุนความมั่นคง อัตลักษณ์ และเป้าหมายของรัฐมากกว่าการตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจอย่างเป็นอิสระ

6.3 มนุษยศาสตร์ในฐานะพื้นที่ที่ต่อรองอำนาจความรู้

จากผลการวิจัยข้อที่ 3 ซึ่งพบว่ามนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัยดำรงอยู่ในสถานะก้ำกึ่งระหว่างการเป็นเครื่องมือของรัฐกับการเป็นพื้นที่ที่ต่อรองอำนาจความรู้ สามารถอธิบายได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับมนุษยศาสตร์ไม่ควรถูกอธิบายด้วยการครอบงำหรือการควบคุมกับการต่อต้านแบบสองขั้วเพียงอย่างเดียวเพราะมนุษยศาสตร์มิได้ถูกควบคุมอย่างสมบูรณ์และในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถดำรงความเป็นอิสระได้อย่างเต็มที่ หากแต่มีการปรับตัว การยอมรับ การต่อรอง และการวิพากษ์เชิงแฝงเกิดขึ้นพร้อมกัน

ในด้านหนึ่ง รัฐใช้มนุษยศาสตร์เพื่อผลิตความหมายที่สนับสนุนความชอบธรรมทางการเมือง อัตลักษณ์ชาติ และภาพลักษณ์ของจีนต่อประชาคมโลก มนุษยศาสตร์จึงทำหน้าที่เป็นทั้งกลไกสร้างพลเมืองและทรัพยากรด้านมา

นันทภาพ งานด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภาษา และปรัชญาที่สอดคล้องกับการส่งเสริมความเป็นจีน ความสามัคคี และความภาคภูมิใจในชาติย่อมได้รับการสนับสนุนมากกว่างานที่ตั้งคำถามต่อประวัติศาสตร์อันโหดร้ายหรือโครงสร้างอำนาจของรัฐ (Holbig, 2018; Callahan, 2010)

การเกิดขึ้นของมนุษยศาสตร์ดิจิทัลยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนดังกล่าว เทคโนโลยีดิจิทัลฐานข้อมูลขนาดใหญ่ และปัญญาประดิษฐ์ช่วยเปิดโอกาสใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ ภาษา วรรณกรรม และวัฒนธรรม ทั้งในด้านการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์เชิงปริมาณ และการเข้าถึงทรัพยากรทางวิชาการที่กว้างขวางขึ้น (Svensson, 2016; Liu, 2019) ในแง่นี้ มนุษยศาสตร์สามารถใช้เทคโนโลยีเพื่อขยายขอบเขตการวิจัยและสร้างวิธีการใหม่ที่เชื่อมโยงกับโลกดิจิทัลได้

อย่างไรก็ตามเทคโนโลยีดังกล่าวมิได้เป็นกลาง การเข้าถึงฐานข้อมูล การกำหนดหัวข้อวิจัย การเผยแพร่ผลการศึกษา และการจัดลำดับโครงการที่ได้รับการสนับสนุนล้วนอยู่ภายใต้การกำกับของรัฐ มนุษยศาสตร์ดิจิทัลจึงมีลักษณะก้าวหน้าในเชิงเทคนิค แต่ระมัดระวังในเชิงเนื้อหา งานที่ช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม สร้างอัตลักษณ์ หรือส่งเสริมภาพลักษณ์ของรัฐสามารถเติบโตได้ ขณะที่งานที่เกี่ยวข้องกับประเด็นอันโหดร้ายทางการเมืองยังคงเผชิญข้อจำกัด (Creemers, 2018)

ถึงกระนั้นมนุษยศาสตร์ยังไม่สูญเสียศักยภาพในการวิพากษ์ นักวิชาการสามารถใช้ประวัติศาสตร์ วรรณกรรม ปรัชญา และการตีความทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสะท้อนปัญหาของสังคมและเทคโนโลยีโดยไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้ากับรัฐโดยตรง การใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบ การอ้างเหตุการณ์ในอดีต หรือการตั้งคำถามเชิงจริยธรรมช่วยเปิดพื้นที่ให้มีการอภิปรายเรื่องความหมายของมนุษย์ อำนาจ และความก้าวหน้าในกรอบที่ยังสามารถยอมรับได้ (Schneider, 2017)

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการต่อต้านในชีวิตประจำวัน ซึ่งอธิบายว่าการต่อต้านอำนาจไม่จำเป็นต้องปรากฏในรูปของการประท้วงหรือการปฏิเสธอย่างเปิดเผย แต่อาจแสดงผ่านการเลือกภาษา การตีความ การหลีกเลี่ยง หรือการสร้างความหมายทางเลือกภายในโครงสร้างที่มีอยู่ (Scott, 1985) มนุษยศาสตร์ในจีนจึงยังสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการเมืองขนาดเล็ก ซึ่งความขัดแย้งทางความคิดถูกแสดงออกในรูปแบบละเอียดอ่อนและไม่เผชิญหน้าโดยตรง

ผลการศึกษานี้จึงสนับสนุนข้อเสนอว่า เสรีภาพทางวิชาการในจีนมีลักษณะเป็นเสรีภาพแบบมีขอบเขต นักวิชาการไม่ได้ปราศจากพื้นที่ในการคิดและผลิตความรู้ แต่ต้องใช้ทักษะในการประเมินข้อจำกัด ปรับภาษา และเลือกวิธีสื่อสารที่เหมาะสม (Schneider, 2017) ความสามารถในการดำรงพื้นที่วิพากษ์จึงขึ้นอยู่กับการต่อรองเชิงสัญลักษณ์มากกว่าการเรียกร้องความเป็นอิสระโดยตรง

โดยสรุปมนุษยศาสตร์ในจีนยุครัฐเทคโนโลยียังมีความสำคัญ เพราะเป็นพื้นที่ที่ความหมายของมนุษย์ ศีลธรรม อัตลักษณ์ และอำนาจถูกผลิตและต่อรองอยู่ตลอดเวลา แม้รัฐจะพยายามกำหนดบทบาทของมนุษยศาสตร์ให้รับใช้เป้าหมายทางการเมืองและเทคโนโลยี แต่มนุษยศาสตร์ยังคงเปิดโอกาสให้เกิดการตั้งคำถาม

การตีความ และการวิพากษ์เชิงแฝงได้ การดำรงอยู่ของมนุษยศาสตร์จึงไม่ควรถูกประเมินจากระดับความเป็นอิสระเพียงอย่างเดียว แต่ควรพิจารณาจากศักยภาพในการรักษาพื้นที่ของความหมาย ความหลากหลาย และคุณค่า มนุษย์ภายใต้โครงสร้างอำนาจที่เข้มข้น

สรุป

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทของมนุษยศาสตร์ภายใต้บริบทของ “รัฐเทคโนโลยี” ในจีนร่วมสมัย โดยชี้ให้เห็นว่า การขยายอำนาจรัฐผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล ปัญญาประดิษฐ์ และระบบข้อมูลขนาดใหญ่ ไม่ได้ส่งผลเพียงต่อโครงสร้างการปกครองและเศรษฐกิจ หากยังปรับเปลี่ยนลำดับคุณค่าความรู้ ระบบการศึกษา และความหมายของความเป็นมนุษย์อย่างลึกซึ้ง มนุษยศาสตร์จึงตกอยู่ในภาวะก้ำกึ่ง ระหว่างการถูกทำให้เป็นเครื่องมือของรัฐ กับการคงอยู่ในฐานะพื้นที่ต่อรองอำนาจความรู้

จากการวิเคราะห์ในบทก่อนหน้านี้ พบว่ารัฐจีนไม่ได้ทำให้มนุษยศาสตร์หมดความสำคัญ หากแต่จัดวางบทบาทใหม่ให้สอดคล้องกับโครงการรัฐเทคโนโลยี โดยเน้นคุณค่าด้านศีลธรรม อัตลักษณ์ชาติ และความกลมกลืนทางสังคม การฟื้นฟูจิตและการใช้มนุษยศาสตร์ในฐานะมานุษยภาพหรือเครื่องมือทางอุดมการณ์ สะท้อนการใช้ความรู้เพื่อสร้างพลเมืองที่มีวินัยและยอมรับลำดับอำนาจ ขณะเดียวกัน การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลแสดงให้เห็นความพยายามผสานมนุษยศาสตร์เข้ากับตรรกะเทคโนโลยี ภายใต้การกำกับเชิงอุดมการณ์ที่เข้มข้น

อย่างไรก็ตามบทความนี้ยืนยันว่า มนุษยศาสตร์ในจีนยังไม่ถูกทำให้เงียบงันโดยสิ้นเชิง หากแต่ปรับรูปแบบการดำรงอยู่เป็นการวิพากษ์เชิงแฝง การต่อรองเชิงสัญลักษณ์ และการตั้งคำถามผ่านภาษา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ในกรอบที่ยอมรับได้ มนุษยศาสตร์จึงยังคงทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำคัญในการสะท้อนความตึงเครียดระหว่างมนุษย์ เทคโนโลยี และอำนาจ แม้จะไม่สามารถท้าทายรัฐอย่างเปิดเผย

ในเชิงทฤษฎี บทความนี้เสนอว่าการทำความเข้าใจมนุษยศาสตร์ในจีนร่วมสมัยจำเป็นต้องก้าวพ้นกรอบ “เสรีภาพ-การควบคุม” แบบทวิภาค และหันมามองผ่านกรอบความรู้และอำนาจและการเมืองของความรู้ ซึ่งเน้นพลวัตของการต่อรอง การปรับตัว และการใช้ความรู้เป็นทั้งเครื่องมือและพื้นที่ต่อต้านในเวลาเดียวกัน มุมมองนี้ช่วยอธิบายลักษณะเฉพาะของรัฐเทคโนโลยีที่ไม่ได้ปกครองด้วยการบังคับเพียงอย่างเดียว หากแทรกซึมผ่านการจัดระเบียบความรู้ คุณค่า และศีลธรรม

ข้อเสนอแนะในเชิงอนาคต บทความนี้เสนอประเด็นสำคัญสามประการ ประการแรก การศึกษาจีนร่วมสมัยควรให้ความสำคัญกับมนุษยศาสตร์มากขึ้น ไม่ใช่ในฐานะสาขาที่ถูกทำให้ล้าสมัย แต่ในฐานะพื้นที่วิเคราะห์อำนาจ ความหมาย และผลกระทบทางมนุษย์ของเทคโนโลยี ประการที่สอง การพัฒนามนุษยศาสตร์ดิจิทัลในจีนควรถูกศึกษาอย่างวิพากษ์ โดยพิจารณาทั้งศักยภาพเชิงวิจัยและข้อจำกัดเชิงอุดมการณ์ เพื่อทำความเข้าใจว่ามนุษยศาสตร์จะดำรงอยู่ร่วมกับรัฐดิจิทัลได้อย่างไรโดยไม่สูญเสียแก่นวิพากษ์ ประการที่สาม งานวิจัยในอนาคตควร

เปรียบเทียบกรณีจีนกับรัฐเทคโนโลยีอื่น ๆ เพื่อขยายความเข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยี อำนาจอรัฐ และคุณค่ามนุษย์ในบริบทโลก

โดยสรุปมนุษยศาสตร์ในยุคเทคโนโลยีรัฐของจีนมิได้เป็นเพียงเหยื่อของอำนาจอรัฐ หากเป็นพื้นที่ต่อรองที่เปราะบางแต่ทรงความหมาย การทำความเข้าใจบทบาทนี้ไม่เพียงช่วยอธิบายการเมืองความรู้ในจีนร่วมสมัย หากยังตั้งคำถามเชิงสากลต่ออนาคตของมนุษยศาสตร์ในโลกที่รัฐและเทคโนโลยีผสมผสานกันอย่างแนบแน่นยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Brown, C. D. (Ed.). (2021). Knowledge acts in modern China: Ideas, institutions, and identities. Institute of East Asian Studies, University of California, Berkeley.
<https://ieas.directfrompublisher.com/catalog/book/knowledge-acts-modern-china>
- Bodde, D. (1991). Chinese thought, society, and science: The intellectual and social background of science and technology in pre-modern China. University of Hawai'i Press.
<https://uhpress.hawaii.edu/title/chinese-thought-society-and-science/>
- Calhoun, C. (1994). Neither gods nor emperors: Students and the struggle for democracy in China. University of California Press.
<https://www.ucpress.edu/book/9780520088033/neither-gods-nor-emperors>
- Culp, R. E. (2019). The power of print in modern China: Intellectuals and industrial publishing from the end of empire to Maoist state socialism. Columbia University Press.
<https://doi.org/10.7312/culp18474>
- Fenby, J. (2008). The Penguin history of modern China: The fall and rise of a great power, 1850 to the present. Penguin Books.
<https://www.penguinrandomhouse.com/books/295872/>
- Gao, M. (2021). The impact of modern technology on Chinese education. In Proceedings of the International Seminar on Education, Management and Social Sciences (ISEMSS 2021) (pp. 510–514). Atlantis Press.
<https://doi.org/10.2991/assehr.k.210806.106>
- Liu, Y., Zhang, H., & Wang, Q. (2023). Transformation versus tradition: Artificial general intelligence (AGI) for arts and humanities. arXiv.
<https://arxiv.org/abs/2310.19626>

- Mohamed, S., Png, M. T., & Isaac, W. (2020). Decolonial AI: Decolonial theory as sociotechnical foresight in artificial intelligence. arXiv.
<https://arxiv.org/abs/2007.04068>
- Needham, J. (1954–2004). Science and civilisation in China (Vols. 1–7). Cambridge University Press.
<https://www.cambridge.org/core/series/science-and-civilisation-in-china/1B3A6B0B0A0B6B6C6FEC5C78F5B4F6D3>
- Qin, H. (2022). A humanistic approach to Education 2030: Perspective and practice in China. Beijing International Review of Education, 4(2), 274–292.
<https://doi.org/10.1163/25902539-04020007>
- Shen, Y. (2023). International mobility and knowledge exchange between China and the West: Chinese humanities and social sciences scholars. ECNU Review of Education, 7(4), 642–660. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1451054.pdf>
- Sun, W. (2023). Information technologies in the education of contemporary China: Reality and opportunities. Philosophy of Education, 29(1), 67–82.
<https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-1-5>
- Tu, W. (2010). The global significance of concrete humanity: Essays on the Confucian discourse in cultural China. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203852140>
- World Humanities Report Editorial Team. (2023). The past and present of the Chinese humanities. World Humanities Report.
https://worldhumanitiesreport.org/wp-content/uploads/2023/05/WHR-China_Introduction.pdf
- Yang, J., Shi, G., Zhu, W., Zhang, Y., & Li, H. (2025). Intelligent technologies in smart education: A comprehensive review of transformative pillars and their impact on teaching and learning methods. Humanities and Social Sciences Communications, 12, Article 1239.
<https://doi.org/10.1057/s41599-025-05444-0>
- Zhang, L., Chen, X., & Li, Z. (2025). Mapping the AI divide in undergraduate education: Evidence from China. arXiv. <https://arxiv.org/abs/2510.19288>